

Przemysław MAZUR

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Instytut Nauk o Bezpieczeństwie,
Kraków, Polska

Druzowie w armii izraelskiej – od braterstwa krwi do asymilacji

Druze in Israeli Army: From Blood Brotherhood to Assimilation

• Abstrakt •

Druzowie są jedną z nielicznych, obok Beduinów i Czerkiesów, autochtonicznych mniejszości etnicznych mogących służyć w armii izraelskiej (Izraelskie Siły Obrony^{*} – IDF). Jest to ludność lojalna wobec tego państwa od jego początków. Artykuł ten ma dwa podstawowe cele. Pierwszym jest oczywiście opisanie historii, zasad i znaczenia służby Druzów, przy okazji przybliżenie historii tej mniejszości w Izraelu. Drugim jest pytanie o obecną sytuację Druzów i politykę Izraela w stosunku do swoich mniejszości narodowych, zwłaszcza po przyjęciu tzw. Nationality Bill, na przykładzie Druzów właśnie.

Słowa kluczowe: Druzowie; IDF; Nationality Bill; Izrael; Bliski Wschód

• Abstract •

The Druze are one of the few indigenous ethnic minorities that can serve in the Israeli army (Israeli Defense Forces – IDF), next to the Bedouins and Circassians. This group is loyal to the Israel state from its beginnings. This article has two main purposes. The first, of course, is to describe the history, principles and significance of the Druze service, while introducing the history of this minority in Israel. The second is the question about the current situation of the Druze and Israel's policy towards its national minorities, especially after the adoption of the so-called Nationality Bill, on Druze example.

Keywords: Druze; IDF; Nationality Bill; Basic Law; Israel; Middle East

Druzowie to semicka grupa wyznająca od tysiąca lat religię często zaliczaną do odłamów islamu, choć jej synkretyczność powoduje, że taka klasyfikacja jest przynajmniej daleko idącym uproszczeniem. Traktowanie ich za Arabów również wymyka się precyzyjności. Druzowie zamieszkują przede wszystkim Liban i Syrię,

---

^{*} Z języka angielskiego: *Israel Defence Forces*, hebr. *Tsva ha-Hagana le-Yisra'el*, czyli w dosłownym tłumaczeniu: Armia Obrony Izraela.

ale również Izrael, w którym traktowani są jak mniejszość narodowa. Rozwój ich etniczności był w interesie Izraela, zwłaszcza w kontekście rywalizacji z Arabami, a jednym z narzędzi służącym do rozwoju mniejszości politycznego narodu izraelskiego miała być obowiązkowa służba wojskowa.

Brakuje w Polsce opracowań na ten temat. Literatura naukowa o Druzach¹ omawia niemal wyłącznie kontekst odłamów islamu, np. Janusza Daneckiego: *Podstawowe wiadomości o islamie* (Danecki, 2011, ss. 333–341), ewentualnie w kontekście konfliktów w Libanie czy wojny domowej w Syrii. Opracowań na temat służby wojskowej dla Izraela praktycznie nie ma, nie licząc artykułów popularnonaukowych czy podróżniczych (np. Russell, 2016, ss. 127–157). W języku angielskim liczba pozycji jest już znacznie większa, one też będą bazą dla tego artykułu. O sytuacji Druzów w Izraelu szeroko traktują takie książki, jak np.: Laili Parsons (Parsons, 2000), pod redakcją Kamala Salibiego (Salibi, 2005) czy Kais M. Firro (Firro, 1999). O oddziałach druzyjskich w IDF ukazała się książka w języku hebrajskim Ramiego Zeedana dotycząca okresu do wojny z 1967 r. (Zeedan, 2015), ale również można znaleźć informacje w publikacji Randalla S. Gellera (Geller, 2017). Ponadto jest sporo artykułów naukowych, w tym artykule trzeba było też sięgnąć do publikacji prasowych ze względu choćby na dynamikę wydarzeń i zachodzących istotnych zmian. Artykuł jest w dużej mierze interdyscyplinarny, wykorzystano elementy metodologii historii, nauk o bezpieczeństwie, politologii czy nawet etnografii.

Druzowie – przeszłość, religia, status

Izrael Druzów traktuje jako osobną grupę etniczną, nawet nie tylko religijną, co ma ich różnić od Arabów. Bardzo często Druzowie uważani są za sektę islamską, etnicznie arabską. Nie jest to jednak tak oczywiste (Hitti, 1928, s. 23). Ich religia jest synkretyczna, łączy w sobie elementy judaizmu, chrześcijaństwa, islamu, neoplatonizmu i pitagoreizmu. Przez muzułmanów są traktowani jako innowiercy lub odłam szyicki. Religia ta jest mało znana, ponieważ jest to grupa zamknięta, poznanie jej teologii nawet przez samych Druzów jest uwarunkowane od stopnia wtajemniczenia wynikającego z pozycji danej jednostki w społeczeństwie². Ponad-

¹ Zdecydowałem się na pisownię dużą literą, ponieważ w Izraelu, grupa ta ma status mniejszości narodowej.

² Pierwszym opracowaniem dotyczącym tej religii było dwutomowe dzieło Sylvestre de Sacy, *Exposi de la Religion des Druzes Tire des Livres Religieux de Cette Secte* wydane w Paryżu w 1838 r. (więcej: T.P. Naufal, 2005, ss. 9–28).

to nie jest to religia prozelityczna, zatem nie można przyjąć druzizmu, trzeba się Druzem urodzić. Stąd choćby szczególna rola kobiet, którym zakazane są związki z członkami innych grup³, prawdopodobnie dla biologicznego przetrwania grupy wprowadzono poligamię (Layish, 1979, ss. 58–63). Etnicznie Druzowie są semitami, lecz tak naprawdę genetycznie jest im równie blisko do Żydów czy Samarytan, co Arabów. Ze względów kulturowych i historycznych pochodzenie etniczne Druzów można tłumaczyć jako „spontaniczny rozwój długiej tradycji” (Oppenheimer, 1978, s. 27).

Druzowie to niewielka mniejszość skoncentrowana na sześciu pasmach górskich Bliskiego Wschodu. W latach 70. XX w. (po wojnie sześciodniowej) w Syrii było ich 170 000, co stanowiło 3% populacji; w Libanie było ok. 130 000 (6,3% populacji), a w Izraelu 34 000, stanowili do 2% populacji, czyli mniej niż 10% wszystkich mniejszości w tym kraju (Ben-Dor, 1976, s. 134). Dzisiaj liczebność Druzów w Izraelu szacuje się na 143 000 (stan na rok 2018) (Ludność druzyjska w Izraelu, 2019), czyli 1,6% populacji, w Libanie 5,2% czyli ok. 250 000 (stan na rok 2020) (The World Factbook, 2020), w Syrii trudno o dokładne dane, prawdopodobnie ok. 2–3% (Irshaid, 2015; United States Department of State, 2017). Ponadto Druzowie żyją w diasporze, głównie w Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Stanach Zjednoczonych.

Historia Druzów to przede wszystkim sekwencja wielu wojen, zarówno tych wewnętrznych, jak i z obcymi. Szczególnie istotne były walki z chrześcijanami, zwłaszcza krwawe rzezie z lat 1859–1860 (Atiya, 1978, ss. 348–353), po których interweniowały rządy europejskie, co doprowadziło do autonomii chrześcijan w Libanie, a wielu Druzów zostało zmuszonych do emigracji do Hauranu, wreszcie byli jedną z istotniejszych stron w wojnie domowej w Libanie (1982–1985) (Brylew, 2018, ss. 31–33).

Druzowie zawsze walczyli wytrwale, by wypełnić obowiązek *hifz al-ikhwan* (opieka nad braćmi) (por: Raufman, 2011, ss. 250–263). Kiedy Druzowie zbuntowali się w Syrii w latach 20. XX w., Druzowie z Libanu udzielili im pomocy. W 1948 r. kontyngent Druzów przybył z Syrii, aby stanąć po stronie braci w Palestynie. Libańscy Druzowie pomagali w walkach przeciwko Adibowi Shishakli (Zdanowski, 2010, ss. 232–233) w Syrii w latach 1953–1954. Kiedy Druzowie w Libanie powstałi w 1958 r., ci z Syrii chcieli im pomóc. W momencie gdy Druzowie w Libanie stanęli w obliczu zagrożenia ze strony chrześcijan w 1983 r., Druzowie w Izraelu okazali solidarność z oblężonym (Nisan, 2010, s. 578).

---

³ Takim problemem był ślub Amal Alamuddin z aktorem Georgem Clooneyem: G. Russell, 2016, s. 153.

Druzowie w Izraelu

W Izraelu mieszkają w dwóch wioskach na szczycie góry Karmel: Daliyat-el-Carmel, Isfiya, pozostali zamieszkują wioski Górnej i Zachodniej Galilei. Są to: Shfara'm, Maghar, Rama, Sajour (Sajar), Beit-Jan, Peki'in (al-Buke'i), Ein-el-Asad (Ayn Al Asad), Kfar-Sumei (Kafar Sumay), Kisra, Yanuah, Yirka, Abu Sinan, Julis, Jat i Hurfeish (Hurfays), Kafer Yasif – tylko w trzech nie stanowią większości (Ben-Zvi, 1954, s. 70). Ponadto zamieszkują w Górach Golan wioski: Majdal Shams, Masa'da, Buka'ata, Ein Kenya (*The Druze in the IDF*, 2020).

Już w latach 20. XX w. przywódcy syjonistyczni w Palestynie sądzili, że mogą wykorzystać *casusu* Druzów do swojego projektu, traktując ich za naturalnych sojuszników. Uważano, że Druzowie zasadniczo różnią się od wszystkich innych Arabów (Rekhes, 2014, ss. 187–217), że istnieje historyczna podstawa do „specjalnych relacji”. Sami Druzowie mogli być zainteresowani współpracą, nie tyle z powodu poczucia wspólnoty z Żydami, co wymiernych interesów. Druzowie uważali, że mają wspólnego wroga, czyli sunnickich sąsiadów – Palestyńczyków. Choć nie cała wspólnota poparła sojusz, bo część brała udział w powstaniu arabskim (1936–1939) i walczyli przeciwko syjonistom w wojnie w latach 1948–1949 (Hajjar, 1996, s. 3).

Głównym powodem pogorszenia się stosunków między Druzami i arabskimi nacjonalistami było żądanie przejęcia kontroli nad grobowcem Nabi Shu'eybego. To najświętsze miejsce Druzów, położone jest w Kfar Hittin na zachód od Tyberiady. W 1942 r. żądanie to zostało wyartykułowane przez Wysoki Komitet Arabski pod przewodnictwem wielkiego muftiego Jerozolimy Amina al-Husajniego (Al-Hadżdż Muhammad Amin al-Husajni). Wywołało to fale protestów i gniewu oraz przedłużającą się walkę prawną zakończoną dopiero w 1945 r. (Atashi, 2019).

Po 1948 r. Izrael stanął przed potrzebą zbudowania nowoczesnego narodu, Druzowie początkowo traktowani byli jako „niemuzułmańscy Arabowie”, jednocześnie postrzegani jako „dobrzy” czy „nasi” Arabowie (Firro, 1999, s. 16). Tak zawarto „przymierze krwi” między dwoma ludami, w imieniu Druzów porozumienie zawarł Amel Nasr al-Din⁴. By jednak mieć pewność, co do lojalności postanowiono rozpocząć budowę nowej tożsamości Druzów jako nie tylko sekty islamskiej (mniejszość w mniejszości), ale osobnego narodu (w sensie etnicznym) wchodzącego w skład politycznego narodu Izraela (Hajjar, 1996, s. 3). Co więcej, większość Druzów była zainteresowana utrzymaniem swojej tożsamości, pod tym

---

⁴ W szeregach IDF zginęło jego dwóch synów i wnuk. (S. Natur, 2002, s. 44, za: M. Nisan, 2010, s. 579).

względem lepiej harmonizowali się z żydowskim niż z arabskim nacjonalizmem, a ta harmonia stała się kamieniem węgielnym w manipulowaniu tożsamością Druzów przez administrację izraelską (Oppenheimer, 1978, s. 30). W 1962 r. zostali uznani za osobną grupę, czyli tym samym zostali „nie-Arabami” (Hajjar, 1996, s. 2). W 1976 r. Druzowie otrzymali indywidualne prawa edukacyjne (Hajjar, 1996, s. 3), wcześniej podlegali prawu edukacyjnemu, takiemu jak Arabowie (Firro, 2005, s. 220). Przedstawiciele tej społeczności zasiadają w Knesesie i w sądownictwie.

Podczas wojny w 1967 r. armia Izraela pozwoliła pozostawić na Wzgórzach Golan jedynie 6 396 syryjskich mieszkańców (z przedwojennej populacji wynoszącej 130 000), byli to wyłącznie Druzowie (nie licząc wioski Ghadżar, którą zamieszkują alawici) (Hajjar, 1993, ss. 16–19). Co ciekawe, ci Druzowie okazali się lojalni wobec Syrii i nie akceptowali wyborów swoich współwyznawców z Galilei i Karmelu. Na przykład w 1982 r. podczas 6-miesięcznego protestu przeciwko izraelskiej aneksji Wzgórz Golan i starań o narzucenie obywatelstwa izraelskiego, stawiano czynny opór żołnierzom próbującym zmusić do przyjęcia nowych izraelskich dowodów tożsamości, robiły to nawet kobiety (Hajjar, 1996, s. 5; Nisan, 2010, s. 591).

Jednym z elementów tożsamości Druzów jest pielgrzymka do grobu⁵ Nabi Shu’eyb⁶ utożsamianego z Jetro, teściem Mojżesza. W 1975 r. obchody zostały przerwane głośną demonstracją młodych Druzów, w tym radykałów religijnych, zorganizowaną przez Komitet Inicjatywny⁷ Druzów przeciwko obowiązkowemu poborowi i wykorzystaniu pielgrzymki jako platformy dla rządu i jego druzyjskich kolaborantów. W rezultacie zrezygnowano z obecności przedstawicieli władz. Co ciekawe, Druzowie z Libanu i Syrii nie podzielają kultu Nabi Shu’eyby, uważając to za polityczny wymysł mający na celu przypodobanie się Żydom. Druzowie izraelscy tłumaczą to stosowaniem *takijji* przez swoich braci w wierze, którzy dla zmylenia muzułmanów uważają Muhammada (Mahometa) za najważniejszego proroka i „ojca” (Schenke, 2005, s. 87).

⁵ Co do zasady Druzowie nie stosują pochówku, wierzą w reinkarnację, dlatego też ciało nie jest grzebane, lecz palone lub nawet oddawane na pastwę sępów.

⁶ Pielgrzymki do miejsc świętych są pewną osobliwością, Żydzi twierdzą, że jest to pewien dowód na wspólne korzenie (Firro, 2005, s. 219).

⁷ *Lajnat al-mubādara* – organizacja powstała w 1972 r., związana z komunistyczną partią Raqah, założycielem był Szejch Farhūd z Ramy, uważają Druzów za etnicznych Arabów, sprzeciwiają się współpracy z władzami Izraela (Dana, 2015, s. 14).

Drużowie w szeregach IDF

Pierwsi Drużowie zaciągnęli się do służby na ochotnika. Na mocy porozumienia przywódców powstającego Izraela i Drużów, większość weszła w skład 9. Brygady tzw. Oded Brigade, powstałej Hagany (z której w połączeniu z Irgud następnie powstało IDF). W jej skład wchodził też Beduini, Czerkiesi⁸ i chrześcijanie. Brali udział w operacjach „Hiram” (Tsadok, 1973, ss. 280–283) i „Yoav” (*The War of Independence...*, 2020; Kubiak, 2013, ss. 218–237). Drużowie wykazali się walecznością, to też skłoniło wojskowych do dalszego korzystania z ich służby, początkowo głównie dla zabezpieczenia logistyki. Szczególną rolę w pozyskaniu ich do służby odegrał Isser Hallamish, a ze strony drużyjskiej szejch Hassan Qablan Asmaail, który został pierwszym drużyjskim oficerem Izraela. Miał on za sobą służbę w armii syryjskiej, przybył do Izraela wraz z tzw. Arabską Armią Wyzwolenia, z której zdezerterował (Atashi, 2019).

W marcu 1948 r. do Palestyny przybył batalion Arabskiej Armii Wyzwolenia zwany Fauj jabal al-Arab („batalion z gór arabskich” – na ogół nazywane górami drużyjskimi) pod dowództwem Shakiba al-Wahhaba, dowódcy batalionu sformowanego jeszcze w 1941 r. przez Brytyjczyków. Ponadto na terenie Palestyny przebywały jeszcze dwa inne oddziały drużyjskie, pierwszy pod dowództwem Nihada Arslana (brata Majida) w liczbie około 400 ludzi i blisko 250 kolejnych Drużów pod dowództwem Kamala Kanja (Firro, 1999, s. 44). Batalion Wahhaba i siły żydowskie po raz pierwszy starły się bitwie w Ramat Yohanan – rejon Mishmar Haemek (Kubiak, 2013, ss. 114–116; Jadwiszczok, 2010, s. 53), która wybuchła 12 kwietnia 1948 r., oddział poniósł znaczne straty i musiał się wycofać (Worringer, 2001, s. 92). 20 kwietnia doszło do spotkania Shakiba al-Wahhaba za pośrednictwem proizraelskiego Druza Khalila Ibrahima al-Quntara z Giorą Zaid i Mosze Dayan'em (późniejszym dowódcą IDF i ministrem obrony Izraela) (Parsons, 2000, ss. 148–149). W wyniku rozmów Drużowie postanowili nie podejmować działań przeciwko Żydom. Do końca maja 1948 r. z batalionu zostało około 180 sfrustrowanych ludzi (Firro, 1999, s. 51). Większość uciekła do Libanu i Syrii, część przyłączyła się do oddziałów izraelskich.

Pod koniec 1948 r. decyzją Jigaela Jadina utworzono Oddział Mniejszości zwany też „batalionem drużyjskim”, mimo że liczebnie nie spełniał on wymogów stawianych batalionowi, nie liczył więcej niż 250 osób (Firro, 1999, s. 57). W rejonie

---

⁸ Czerkiesi zamieszkiwali Palestynę w wyniku migracji przed prześladowaniami w Rosji (Berdichevsky, 2015).

Karmelu⁹ trwała agitacja, prowadzili ją głównie Giora Zaid i Labib Abu Rukun (Druz), obiecywano m.in. pomoc państwa w pozyskiwaniu ziemi pod uprawy¹⁰. 10 października 1948 r. w rejonie góry Karmel, w bazie Neshet żołnierze złożyli przysięgę, tak powstała jednostka zwana później „jednostką 300” (Yehuda, 2015). Oddział odpowiedzialny był przede wszystkim za zabezpieczenie rejonu Nagew. Już w 1949 r. Oddział Mniejszości liczył blisko 850 osób: 400 Druzów, 200 Beduinów, 100 Czerkiesów i 150 oficerów żydowskich (Firro, 1999, s. 57).

W 1953 r. rozważano możliwość rozwiązania jednostki ze względów ekonomicznych oraz politycznych (sporów w społeczności druzyjskiej) (Kassem, 2005, s. 89), ale jej dowódcy, ppłk Tuvia Lishansky i działacze społeczności Druzów, kierowani przez Haima Lwkowa i Giorę Zaidę, obronili jednostkę przed likwidacją. Ówczesny szef sztabu Mosze Dayan był przeciwny służbie mniejszości, ale innego zdania był minister obrony Pinchas Lawon, który uważał, że małe separatystyczne wobec Palestyńczyków grupy mogą być przydatne (Zeedan, 2019, s. 8). Ostatecznie Dayan zgodził się na zwiększenie liczebności do 718 żołnierzy, z czego 578 było Druzami, a reszta to Beduini i Czerkiesi. Oficjalnie też został nadany jej numer porządkowy, tak powstał Batalion 300., zwany też „Harev”, czyli miecz. W maju 1953 r. utworzono straż graniczną, ta formacja okazała się atrakcyjną dla społeczności, ale nie przeszkodziło to w pozyskiwaniu rekruta, a nawet ustanowieniu jednostki rezerwowej.

W 1956 r. rozpoczął się obowiązkowy pobór do wojska¹¹, był to przełomowy rok też ze względu na operację „Kadesz”, czyli zajęcia Półwyspu Synaj. Druzowie po raz pierwszy jako samodzielna jednostka mieli okazję się wykazać. Pobór zmienił też strukturę batalionu, utworzono batalion rezerwowy, z czasem wydzielili się też „elitarne” oddziały numer 299 i 244. Ten ostatni (zaliczany do *Sajjeret*) został sformowany w 1956 r., rozformowany w 1974 r., jego celem było pozyskanie syryjskich Druzów i prowadzenie sabotażu na tyłach armii syryjskiej, do jej tradycji nawiązuje jednostka utworzona w 1995 r., mająca na zadanie kontrolowanie granicy z Libanem (Levi, 2012). Batalion „Harev” brał udział we wszystkich ważniejszych operacjach IDF. Zwłaszcza istotna była ich działalność w wojnie przeciwko Libanowi w latach 1978–1985. Od 1982 r. Druzowie zaczęli służyć też w innych jednostkach, również żydowskich (Druze in Israel, 2018). 300. Batalion w 1987 r. przemianowano na „Batalion Miecza” – *Harev Batalion (Sword Battalion)*. Jest to nawiązanie do znaku rozpoznawczego, którym są dwa skrzyżowane miecze nad

⁹ Pozostałe wioski druzyjskie nie były wówczas jeszcze pod kontrolą Izraela.

¹⁰ Druzowie w Izraelu to głównie rolnicy.

¹¹ Zgodę w imieniu Druzów miał wyrazić przywódca duchowy szejk Amin Tarif, aczkolwiek nie ma pismego dowodu na taką zgodę (Zeedan, 2019, s. 9).

sześcioramienną gwiazdą¹² na błękitnym tle. Był to batalion piechoty (*Po 40 latach...*, 2015).

Po służbie obowiązkowej 15% weteranów podejmowało pracę w Straży Granicznej, 9% w dowództwie jednostek macierzystych, 7% w piechocie, 5% w siłach pancernych, 3% w artylerii, 2% w wojskach specjalnych i 2% w obronie powietrznej. Skupiając się na brygadach piechoty, można zauważyć, że większość żołnierzy Drużów służących w nich jest osadzona w jednostkach powietrznodesantowych i 900. Brygadzie Kfir (po 28% w każdej). 25% rekrutuje się do 1. Brygady Golani, 13% do 86. Brygady Giwati i 6% do 933. Brygady Nachal (Yehuda, 2015).

W 2015 r. postanowiono rozwiązać batalion druzyjski. Oficjalnie tłumaczono to brakiem chętnych do służby w tej formacji (Druzowie mieli woleć służyć w jednostkach „koedukacyjnych”) oraz uznano, że to lepiej będzie wpływało na integrację narodową (Cohen, 2018). Według danych IDF, tylko 5% społeczności Drużów chciało zaciągnąć się do oddziału „miecza”, 34% z nich chciało dołączyć do Straży Granicznej, a reszta do innych jednostek IDF, zaledwie 19% członków społeczności było rekrutowych do tego batalionu. Zgodnie z decyzją szefa sztabu, generała dywizji Gadi Iznakuta, oficerowie i żołnierze 300. Batalionu (numer ewidencyjny 8135) zostali przegrupowani do innych jednostek. W miejsce batalionu 300. powstał batalion 299., który zachował numer 8135 i przejął tradycję batalionu 300. i oddziału 299. (*Po 40 latach...*, 2015).

Izraelczycy wykorzystują pokrewieństwo Drużów z Izraela z tymi z Libanu i Syrii, jest to bardzo potrzebne choćby w pracy wywiadowczej. Na tej bazie powstała jednostka 244. Niemniej, ta sama więź powoduje brak pełnego zaufania co do lojalności, przykładem może być dezercja żołnierzy w Libanie, gdy postanowili pomóc Drużom w obronie przed atakami Falangi (Lennon, Bustany, 1983, s. 196). Druzowie izraelscy są lojalni wobec państwa, pozostaje pytanie, czy w przypadku konfliktu z Syrią i konfrontacji z Drużami z Syrii będą lojalni w stosunku do państwa czy wspólnoty?

Spoleczne skutki służby w IDF

Obecnie 83% mężczyzn Drużów odbyło zasadniczą służbę wojskową, z czego 60% w jednostkach bojowych – wskaźniki są wyższe niż w populacji żydowskiej. Oficerowie Drużów osiągnęli wysokie stopnie w izraelskich siłach bezpieczeństwa, w tym na przykład: generał brygady, Głównodowodzący Korpusu Spadochronia-

¹² Druzyjska gwiazda jest pięcioramienna.

rzy, dowódca 1. Brygady Golani Ghassan Alian (Jewish Press News Desk, 2014) czy płk dr Bader Tarif, szef Korpusu Medycznego (*Druze in Israel...*, 2018). Ocenia się, że 15% wszystkich Druzów służy zawodowo w IDF (Theodorou, 2016).

Bardzo ważnym elementem tożsamości jest godło oddziałów druzyjskich, para skrzyżowanych mieczy (sztyletów) widniejące nie tylko na mundurach żołnierzy, ale również w postaci zawieszanej ozdoby w wielu domach (wraz z portretami izraelskich mężów stanu i generałów) lub przyklejana jest do tylnych szyb samochodów i taksówek należących do Druzów, którzy chcą podkreślić swoją lojalność wobec państwa (Oppenheimer, 1978, s. 37). Druzowie, którzy sprzeciwiają się poborowi, uważają, że te skrzyżowane miecze mają ironiczne znaczenie, symbolizując rodzaj statusu najemników (po hebrajsku najemnicy *ara skhlrey*, tutaj dosłownie: wynajmujący miecz) (Oppenheimer, 1978, s. 37).

Służba w armii stała się ważnym elementem tożsamości izraelskich Druzów, jednocześnie stała się dla nich pewną przewagą na rynku pracy wobec innych mniejszości, dzięki odbyciu zasadniczej służby wojskowej mogli pracować np. w służbach ochrony. Pobór dawał mężczyznom Druzów możliwość integracji z dominującą kulturą Żydów hebrajskojęzycznych, dając im kulturową wartość, do której kobiety Druzów miały ograniczony dostęp (Hajjar, 1996, s. 4), co petryfikowało patriarchalne struktury tej społeczności.

W badaniu przeprowadzonym w latach 90. XX w. Josef Abu Hassan stwierdził, że w trzech wioskach w Galilei 41% żywicieli rodzin czerpało dochód z szeroko pojętego sektora bezpieczeństwa. W 1995 r. stwierdzono, że 33% populacji Druzów żyło z dochodów z tych źródeł. Badania te nie obejmowały emerytowanych lub niepełnosprawnych żołnierzy, a gdyby uwzględniono tychże, liczba ta osiągnęłaby nawet 38% (Atashi, 2019).

Służba wojskowa daje pewne przywileje społeczności druzyjskiej w stosunku do Arabów czy nawet chrześcijan, mogą służyć zawodowo w armii czy pracować w sektorze bezpieczeństwa, nie zawsze atrakcyjnym dla Żydów. Są też pewne negatywne skutki. Po pierwsze, służyć mogą tylko mężczyźni, zamyka to rynki pracy dla kobiet (Żydówki służą w armii), kobiety zostają w swoich wioskach, zamkniętych społecznościach. Mało tego mężczyźni służą razem z kobietami, powoduje to często odchodzenie ich ze wspólnoty na rzecz uczucia zrodzonego podczas służby. Mężczyźni, służąc przez kilka lat, nabywają „ogłady” w społeczności hebrajskojęzycznej, kobiety nie mają takiej szansy, gdyż nawet szkolnictwo jest druzyjskie¹³. Lina M. Kassem zauważyła, że w wyniku celowej polityki większość młodych Druzów stała się zależna ekonomicznie od rządu, co gwarantuje ich lojalność. Dla

¹³ Status kobiety w pozostałych wspólnotach druzyjskich jest zdecydowanie korzystniejszy.

większości młodych Druzów wojsko i rząd były ich jedynym źródłem dochodów. Jak argumentuje badaczka, po trzech latach obowiązkowej służby w wojsku Druz orientuje się, że jego szanse na rynku pracy są małe, a jedyne kwalifikacje, to tylko te nabyte w armii (Kassem, 2005, s. 138).

Utworzenie jednostki etnicznej miało duży wpływ na oddzielenie Druzów od społeczności palestyńskiej, na bazie tegoż zaczęto tworzyć nową tożsamość wyposażoną we wszystkie potrzebne elementy dla współczesnego nacjonalizmu¹⁴, łącznie z symboliką, kultem „męczenników”, przywódców itd. (Firro, 2005). Poległych 360 żołnierzy Druzów od czasów założenia państwa do dziś jest symbolem patriotyzmu i ceny płaconej przez tę niewielką grupę. Izraelski przemysłowiec/filantrop Sammy Ofer postanowił przeznaczyć 1,5 miliona izraelskich szekli na wsparcie dla Druzów, a także uhonorować wspomnienia poległych żołnierzy. Ofer postanowił tak po wizycie w Yad Lebanim, kaplicy pamięci Druzów poległych w służbie wojskowej, znajdującej się w Daliat al-Carmel (Nisan, 2010, s. 595).

Gdy Druzowie skonstruowali już swoją oddzielną od Palestyńczyków tożsamość (de Hoog, 2017, s. 33), to nagle Izrael rozpoczął politykę asymilacji. Najpierw zezwolono na służbę w jednostkach żydowskich, a teraz zlikwidowano w ogóle oddziały mniejszości. Wydaje się, że władze rozegrały dobrze znany z historii scenariusz „dziel i rządź”.

Mimo bardzo silnego poczucia tożsamości tylko 3% druzyjskich respondentów uważa, że powiązania z Druzami w Syrii i Libanie są silne i trwałe, 76% określiło więzy te jako czysto duchowe, 7% uważa, że więzi są słabe, a 13% uważa, że więzi prawie nie istnieją. Tylko 14% pozytywnie zareagowało na pomysł utworzenia państwa Druzów, podczas gdy 54% stwierdziło, że nie popiera takiego projektu, a 20% stwierdziło, że nie wie, co o tym myśleć. Gabriel Ben-Dor podaje, że dwóch jego rozmówców nawet stwierdziło, że idea państwa Druzów jest zakazana przez zasady religii (Ben-Dor, 1976, s. 141).

Polityka Izraela oddzieliła zatem skutecznie Druzów izraelskich od libańskich i syryjskich, jednocześnie całkowicie odseparowując ich od Arabów. Co bardziej jeszcze istotne, w społeczności tej mamy do czynienia z gwałtownym spadkiem

---

¹⁴ Por.: T.H. Eriksen. (2013). *Etniczność i nacjonalizm: ujęcie antropologiczne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego; E. Hobsbawm. (1991). *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press; M. Hroch. (2003). *Małe narody Europy. Perspektywa historyczna*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; P. Mazur. (2020). *Etnia-nacjonalizm-naród. Od nowoczesności do ponowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP; M. Waldenberg. (2000). *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej: Dzieje konfliktów i idei*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; *Tradycja wynaleziona*. (2008). E. Hobsbawm, T. Ranger, (red.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

dziatności do poziomu 2,1 na kobietę z 2017 r., podczas gdy jeszcze w 2010 r. było to 2,5, w 1990 r. – 4,1, a 1964 r. 7,98 (*Ludność druzyjska...*, 2019).

Druz „swoj”, ale jednak Arab

Druzowie bardzo często podkreślają, że nie czują się jednak traktowani na równi z Żydami. Podczas wojny z 1967 r. faktycznie ich jednostki nie były wykorzystywane z równą pewnością, co pozostałe.

Przykładem nierównego traktowania może być historia Madhata Yusufa – 19-letni Druz z Beit Ja’an, służył w jednostce Straży Granicznej stacjonującej w Sychem (Szechem) w Nablus przy grobie Józefa. Salman, jego ojciec, jest emerytowanym weteranem po 25 latach służby w tej samej jednostce. Wybuch Intifady Al-Aksa pod koniec września 2000 r. dotarł również do Nablus. Madhat, wchodzący w skład kontyngentu wojskowego chroniącego grobowiec, został postrzelony przez Palestyńczyków. Ranny krwawił przez 5 godzin, podczas gdy nie podjęto żadnych działań ratowniczych w celu jego ewakuacji. Madhat, porzucony przez wyższe szczeble wojskowe IDF, które nie podjęły wspólnych działań, aby go uratować, zmarł z powodu ran (Nisan, 2010, s. 589).

W 2007 r. zorganizowano w Syrii spotkanie dla izraelskich Druzów, zwłaszcza tzw. białych turbanów *’uqqal* (starszyzna religijna, wtajemniczona w wiedzę teologiczną), w celu przywrócenia bezpośredniego kontaktu. Taka wizyta w Syrii, podczas której doszło ponoć do rozmów z zastępcą szefa Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny, została uznana za „nieuprawniony kontakt z wrogim państwem”. Po powrocie członkowie delegacji Druzów zostali przesłuchani. W lipcu 2010 r. delegacja szejchów i przywódców duchowych udała się do Libanu, przez Jordanię i Syrię¹⁵, aby wziąć udział w specjalnym międzynarodowym spotkaniu Druzów, nie otrzymawszy oficjalnej zgody na odwiedzenie „wrogiego państwa” Izraela (Nisan, 2010, s. 589).

Izrael próbuje udowodnić, że drogą do równości jest wspólna służba w armii. Wspólne obowiązki to i wspólne przywileje. Dlatego też podkreśla się udział Druzów na wyższych szczeblach dowodzenia IDF. 5 września 2000 r. w wiosce Abu Snaan w Zachodniej Galilei odbyła się ceremonia promocji generalskiej Yusefa Mishlaba. Brało w niej udział blisko 3000 gości ze wszystkich wiosek druzyjskich z Galilei i Karmelu, a także szef sztabu IDF Shaul Mofaz, minister spraw wewnętrznych Eli Jiszaj oraz jego zastępca, a także inni wysocy rangą Druzowie i żydowscy

¹⁵ Nie ma możliwości przekroczenia granicy izraelsko-palestyńskiej.

oficerowie IDF (Atashi, 2019). Mishlaba przeszedł na emeryturę w 2008 r. w stopniu generała dywizji (generał major), drugi Druz do tej rangi został podniesiony w 2018 r. (Zeedan, 2019, s. 4).

19 lutego 2018 r. Knesset przyjął tzw. *Basic Law czy Nationality Bill* (Wootliff)¹⁶. Dokument ten zdefiniował Izrael jako państwo żydowskie, wywołało to oburzenie izraelskich mniejszości, w tym Druzów. Na czele protestów stanął emerytowany gen. bryg. Amal Asad (Tarnopolsky, 2018).

Rabah Halabi, wykładowca na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie, powiedział, że „większość w społeczności Druzów jest w szoku. Myśleli, że dowodząc lojalności, będą traktowani jak równi. Ale teraz zmuszeni są do przewartościowania swoich poglądów, zaakceptować, że ten pogląd był błędny”. Halabi, dodał: „Ich iluzje są niszczone. Wygląda na to, że rozpoczął się proces przebudzenia, w wyniku którego obie strony zostaną poturbowane”. Inna kluczowa postać Druzów, duchowy przywódca szejch Muwafaq Tarif, powiedział tłumom: „Pomimo naszej niezastudzonej lojalności, Izrael nie uważa nas za równych”. Tłumy skandowały „Równość! Równość!”, a na transparentach widniały takie hasła jak: „Jeśli jesteśmy braćmi, musimy być równi” (Cook, 2018).

Kilku oficerów Druzów zrezygnowało ze służby, a inni zagrozili, że przestaną służyć, wywołując obawy przed masową niesubordynacją. Coraz więcej młodych Druzów, ryzykując karę więzienia, odmawia służby. Druzowie organizują się w celu ochrony tych młodych ludzi (Melhem, 2019).

Yohanan Plesner, dyrektor Izraelskiego Instytutu Demokracji, niezależnej organizacji badawczej w Jerozolimie, powiedział, że Benjamin Netanjahu prawdopodobnie z zadowoleniem przyjął sprzeciw wobec *Nationality Bill* ze strony politycznego centrum i partii lewicowych „jako mobilizujące i dzielące narzędzie, które ustawiło go w idealnej pozycji, jako zwolennika Izraela jako państwa żydowskiego, a innych jako przeciwników państwa żydowskiego. Ale prawdopodobnie nie spodziewał się reakcji ze strony społeczności Druzów” (Rubin, 2018).

Druzowie, choć tak nieliczni, mogą jednak okazać się dla Izraela nadal potrzebni, i to nie tyle do rozgrywek wewnętrznych, co do tego, do czego już się przydali jako „piąta kolumna” w Libanie czy Syrii. 3 listopada 2017 r. wybuchła bomba w wiosce Hader po syryjskiej stronie gór Golan, zabito 10 osób, rannych zostało 30. Miało to miejsce naprzeciwko pozycji IDF na górze Hermon. Atak został przeprowadzony przez organizację Hajat Tahrir asz-Szam / Hayat Tahrir al-Sham (następczyni Dżabhat an-Nusry) (*A Syrian rebel massacre...*, 2017). Rzecz-

¹⁶ Tłumaczenie dostępne: *Basic Law: Israel – The Nation State of The Jewish People, (Unofficial translation by Dr. Susan Hattis Rolef)* <https://knesset.gov.il/laws/special/eng/BasicLawNationState.pdf>.

nik prasowy IDF Ronen Manelis w poście na Facebooku poinformował, że armia jest „przygotowana i gotowa, by pomagać mieszkańcom w zapobiegnięciu dalszym zniszczeniom lub zajęciu wioski ze względu na zobowiązania wobec społeczności Druzów” (*Israeli army says...*, 2017). Oczywiście była to wielce obłudna deklaracja, bo tamtejsi Druzowie mają nastawienie antyizraelskie, ale pokazuje to możliwość wykorzystania tej karty dla włączenia się w konflikt w Syrii.

Konkluzje

Ernest Gellner uznał, że nacjonalizm to zasada polityczna, która zakłada, że granice państw powinny pokrywać się z granicami etnicznymi (Gellner, 1991, s. 72). Na Bliskim Wschodzie wydaje się, że ta zasada jest wcielana w życie. Z tą różnicą, że zamiast podziałów *stricte* etnicznych, tym, co dzieli, są przede wszystkim podziały religijne. Zdaje się, że dąży się do uzyskania granic państwowych pokrywających się z granicami tożsamościowymi, głównie religijnymi. Droga do tego jest przede wszystkim wojna i asymilacja. Wojna wiąże się z czyszczeniami etnicznymi, zarówno przesiedleniami (w tym olbrzymią „dobrowolną” migracją), jak i eksterminacją. Asymilacja polega na przymusie lub, jak w przypadku Druzów, intencjonalnej grze rządzących. Tym samym swoisty „mikrokosmos” Bliskiego Wschodu, będącego tygłem etniczności i religii, zdaje się znikać.

Pozostaje pytanie o przyszłość Druzów. Polityka ich przywódców okazała się krótkowzroczna, w zamian za autonomię i ochronę przed „rozplynięciem się” w arabskim morzu, rozplyną się, ale w izraelskim. Zanim to jednak nastąpi Izrael otrzyma od nich zapłatę w postaci przelanej krwi. Druzowie łudzą się, że ciągle udowadnianie swojej lojalności spowoduje, że przetrwają i będą traktowani na równi z Żydami. To ostatnie będzie możliwe tylko wtedy, gdy zostaną Żydami, państwo Izrael zdaje się do tego dążyć. Może lepszym wyjściem była częściowa integracja, taka jaką wybrali Beduini czy chrześcijanie? Tego już się nie dowiemy. Zwłaszcza że wydaje się, że nie ma już powrotu. Utracili więź ze swoimi rodakami z Syrii i Libanu, co zwłaszcza widać na wzgórzach Golan. Druzowie mają zbyt dużo do stracenia, są *de facto* ekonomicznie uzależnieni od Izraela i, mimo że widzą wady tego związku, uważają to za „mniejsze zło”. Tak z „braterstwa krwi” został zgubny związek z rozsądkiem. Znakomicie zobrazował to pewien Druz w reportażu telewizyjnym wyemitowanym w Israel TV w 1971 r.: „Nasza społeczność przypomina kruka, który chciał nauczyć się chodzić z kuropatwą. Kiedy to zawiodło, próbował wrócić do własnego sposobu chodzenia, ale zapomniał, jak to się robi. Teraz nie jest ani krukiem, ani kuropatwą” (Worringer, 2001, s. 113).

Bibliografia:

- A Syrian Rebel Massacre at a Syrian Druze Golan Village Presents Israel with New Dilemma.* (2017). Pobrane z: <https://www.debka.com/syrian-rebel-massacre-syrian-druze-golan-village-presents-israel-new-dilemma/a>.
- Atashi, Z. (2019). *The Druze in Israel: The Question of Compulsory Military Service.* Pobrane z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/druze-in-israel-and-the-question-of-compulsory-military-service>.
- Atiya, A.S. (1978). *Historia kościołów wschodnich.* Warszawa: Instytut Wydawniczy „Pax”.
- Basic Law: Israel – The Nation State of The Jewish People, (Unofficial translation by Dr. Susan Hattis Rolef).* (2019). Pobrane z: <https://knesset.gov.il/laws/special/eng/Basic-LawNationState.pdf>.
- Ben-Dor, G. (1976). Intellectuals in Israeli Druze Society. *Middle Eastern Studies*, 2(12), 133–158. DOI: 10.1080/00263207608700312.
- Ben-Zvi, I. (1954). The Druze Community in Israel. *Israel Exploration Journal*, 2(4), 65–76.
- Berdichevsky, N. (2015). *The IDF Sword Battalion.* Pobrane z: https://www.newenglishreview.org/Norman_Berdichevsky/The_IDF_Sword_Battalion/.
- Brylew, M. (2018). *Problemy i wyzwania współczesnego Libanu,* Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, Akademia Pomorska w Słupsku.
- Cohen, G. (2018). *IDF to Disband Druze Battalion After More Than 40 Years’ Service.* <https://www.haaretz.com/.premium-idf-to-disband-druze-battalion-1.5363658>.
- Cook, J. (2018). *Israel’s ‘Loyal’ Druze Move into Open Revolt.* Pobrane z: <https://www.middleeasteye.net/news/israels-loyal-druze-move-open-revolt>.
- Dana, N. (2015). *Druze Identity, Religion – Tradition and Apostasy.* Pobrane z: <http://app.shaanan.ac.il/shnaton/15/14.pdf>.
- Danecki, J. (2011). *Podstawowe wiadomości o islamie.* Warszawa: Dialog.
- Druze in Israel. (2018). *IA Inter Agency Task Force on Israel Arab Issues.* Pobrane z: <https://www.iaataskforce.org/sites/default/files/resource/resource-1558.pdf>.
- Firro, K.M. (1999). *The Druzes in the Jewish State: A Brief History.* Leiden: Brill.
- Firro, K.M. (2005). Druze maqāmāt (Shrines) in Israel: From Ancient to Newly-Invented Tradition. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 2(32), 217–239.
- Geller, R.S. (2017). *Minorities in the Israeli Military, 1948–58.* Washington DC: Lexington Books.
- Gellner, E. (1991). *Narody i nacjonalizm.* Warszawa: PIW.
- Hajjar, L. (1996). Making Identity Policy: Israel’s Interventions among the Druze. *Middle East Report*, 200. Minorities in the Middle East: Power and the Politics of Difference.
- Hajjar, L. (red.). (1993). *Twenty-five Years of Israeli Occupation of the Syrian Golan Heights.* Jerusalem: Arab Association for Development.
- Hitti, P. (1928). *The Origins of the Druze.* New York: Columbia University Press.
- Hoog, A. de. (2017). *Questions of Identity: the Druze in Israel. An Analysis of How the Establishment of the State of Israel has Affected the Druze Collective Identity.* Bachelor Thesis Religious Studies, Supervisor: Prof. dr. Gerard Wiegerss.
- IDF – Izraelskie Siły Obronne. (2014). Bojownicy batalionu „Miecz” trenują na północnym regionie. Pobrane z: https://www.youtube.com/watch?v=u88Ff_QWFaI.

- Irshaid, F. (2015). *Syria's Druze under Threat as Conflict Spreads*. Pobrane z: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33166043>.
- Israeli Army Says Ready to help Druze under Attack in Syria*. (2017). Pobrane z: <https://www.cufi.org/israeli-army-says-ready-help-druze-attack-syria/>.
- Jadwiszczok, M. (2010). *Pierwsza wojna izraelsko-arabska 1948 roku i jej wpływ na formowanie się Izraelskich Sił Obronnych*. Praca doktorska pod kierunkiem Prof. UAM dr hab. Zbigniewa Pilarczyka, Poznań.
- Jewish Press News Desk (2014). *IDF Brigade Commander Injured in Fighting*. Pobrane z: <https://www.jewishpress.com/news/breaking-news/idf-brigade-commander-injured-in-fighting/2014/07/20/>.
- Kassem, L.M. (2005). *The Construction of Druze Ethnicity: Druze in Israel between State Policy and Palestinian Arab Nationalism*. A Dissertation submitted to the Division of Research and Advanced Studies of the University of Cincinnati in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctorate of Philosophy in the Department of Political Science of the College of Arts and Sciences, promoter: prof. Laura Jenkins. Cincinnati.
- Kubiak, K. (2013). *Wojna o niepodległość Izraela. 1947–1949*. Tarnowskie Góry–Zabrze: Wydawnictwo Infortedititions.
- Layish, A. (1979). Polygamy and the Druze Family in Israel. *Journal of the American Oriental Society*, 1(99), 58–63. DOI: 10.2307/598949.
- Lennon, D., Bustany, N. (1983). “If You are Not a Jew, You have No Place in Israel”. *Journal of Palestine Studies*, 2(12). DOI: 10.2307/2536430.
- Levi, S. (2012). *Nostalgia za walką: elitarni bojownicy z przeszłości*. Pobrane z: <https://www.mako.co.il/pzm-magazine/army-stories/Article-e02ab3a159c7631006.htm&sCh=dac23afee62ff210&pId=419406249>.
- Ludność druzyjska w Izraelu – zbiór danych z okazji święta Proroka Szuaiba*. (2019). Pobrane z: https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2019/122/11_19_122b.pdf.
- Makarem, S. (2005). *The Druze Faith*. W: K. Salibi (red.). *The Druze: Realities & Perceptions*. London: Druze Heratage Foundation.
- Melhem, A. (2019). *More Druze Risk Prison to Reject Military Service in Israel*. Pobrane z: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/04/israel-druze-arabs-refuse-compulsory-military-service.html#ixzz610UBN8J2>.
- Natur, S. (2002). (red.). *Amal Nasereldeen: The Man of the Community and the Country* [org. hebrajski], Asia pub.
- Naufal, T.P. (2005). *Sylvestre de Sacy on the Druze*. W: K. Salibi (red.). *The Druze: realities & perceptions*. London: Druze Heratage Foundation.
- Nisan, M. (2010). The Druze in Israel: Questions of Identity, Citizenship, and Patriotism. *Middle East Journal*, 4(64), 575–596. DOI: 10.3751/64.4.14.
- Oppenheimer, J. (1978). The Druze in Israel, as Arabs and non-Arabs: An Essay on the Manipulation of Categories of Identity in a Non-civil State. *The Cambridge Journal of Anthropology*, 2(4), 23–44.
- Parsons, L. (2000). *The Druze between Palestine and Israel 1947–49*. New York: St Antony's Series, Palgrave Macmillan.
- Po 40 latach działalności: Pułk „Miecz” zostanie zamknięty* (2015). Pobrane z: <http://web.archive.org/web/20150729021713/http://www.idf.il/1133-2222-HE/Dover.aspx>.

- Raufman, R. (2011). Defending the House, Relating to the Neighbours: The Druze Versions of ATU 123 *The Wolf and the Kids*. *Folklore*, 3(122), 250–263. DOI: 10.1080/0015587X.2011.608263.
- Rekheh, E. (2018). The Arab Minority in Israel: Reconsidering the “1948 Paradigm”. *Israel Studies*, 2(19), 187–217. DOI: 10.2979/israelstudies.19.2.187.
- Rubin, S. (2018). *An Alliance Annulled*. Pobrane z: <https://foreignpolicy.com/2018/08/10/an-alliance-annulled-netanyahu-druze-israel/>.
- Russell, G. (2016). *Spadkobiercy zapomnianych królestw: w poszukiwaniu wymierających religii Bliskiego Wschodu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Salibi, K. (red.). (2005). *The Druze: Realities & Perceptions*. London: Druze Heritage Foundation.
- Schenke, B. (2005). Druze Identity in the Middle East: Tendencies and Developments in Modern Druze Communities since the 1960s. W: K. Salibi (red.). *The Druze: realities & perceptions*. London: Druze Heritage Foundation.
- Sword Battalion*. (2018). Pobrane z: <https://www.revolvy.com/page/Sword-Battalion>.
- Tarnopolsky, N. (2018). *Must Reads: A former Israeli General in the Spotlight: 'If I am not a Jew, then this is not my Country?'*. Pobrane z: <https://www.latimes.com/world/mid-dleeast/la-fg-israel-general-2018-story.html>.
- The Druze in the IDF*. (2020). Pobrane z: <http://www.israel1.org/the-druze-in-the-idf/>.
- The War of Independence: Operation “Yoav”*. (2020). Pobrane z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/operation-ldquo-yoav-rdquo-october-1948>.
- The World Factbook*. (2020). Central Intelligence Agency. Pobrane z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>.
- Theodorou, A.E. (2016). *5 Facts about Israeli Druze, a Unique Religious and Ethnic Group*. Pobrane z: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/03/21/5-facts-about-israeli-druze-a-unique-religious-and-ethnic-group/>.
- Tsadok, E. (1973). *The Carmeli Brigade in the War of Independence*. Tel Awiw.
- United States Department of State. (2017). *Syria 2017 International Religious Freedom Report*. Pobrane z: <https://www.state.gov/reports/2017-report-on-international-religious-freedom/syria/>.
- Woolf, R. (2018). *Israel Passes Jewish State Law, Enshrining ‘National Home of the Jewish People’*. Pobrane z: <https://www.timesofisrael.com/knesset-votes-contentious-jewish-nation-state-bill-into-law/>.
- Worringer, R. (2001). The Palestine Druzes: Search for Solidarity and Alliance Formation in Israel. *Journal of Druze Studies*, 2(1), 101–122.
- Yehuda, I. (2015). *Batalion mieczy został zamknięty po 41 latach istnienia*. Pobrane z: <http://www.archives.mod.gov.il/FocusOn/Pages/111015.aspx>.
- Zdanowski, J. (2010). *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Zeedan, R. (2015). *Battalion of Arab – The History of the Minorities’ Unit in the IDF from 1948 to 1956*. Israel: Ben Shemen, Modan Publishing.
- Zeedan, R. (2019). The Role of Military Service in the Integration/Segregation of Muslims, *Societies*, 1(9). DOI: 10.3390/soc9010001.